BRANIMIR GUŠIĆ

PRILOG ETNOGENEZI NEKIH STAROHRVATSKIH RODOVA

S dolaskom Hrvata na Jadran bavili su se do sada gotovo svi naši historičari s više ili manje sreće, ovisno o gledanjima što su u njihovo doba vladala u nauci o pojavi seobe naroda uopće, a o dolasku Slavena na Balkan napose. To je i razumljivo kad rješavanje ovoga pitanja čini početak i osnovu povijesti našega naroda. Glavnu teškoću međutim, stvarala je sama činjenica što o samoj seobi nedostaju istovremeni izvori i što smo o njoj upućeni tek na tri dosta kasnija pisca: cara Konstantina Porfirogeneta, splitskoga arhiđakona Tomu i popa Dukljanina. S obzirom na to da su se kao punovrijedni izvori u povijesti priznavali samo istovremeni pisani spomenici, a samo donekle i filološki izvori, dok su arheološki nalazi tek nedugo prihvaćeni kao punovrijedni dokazi, a toponimi i narodna tradicija, običaj i predmeti materijalne kulture samo iznimno korišteni, ne govoreći najčešće o posvemašnjem nepoznavanju samoga kraja o kojemu je bila riječ, to su nerijetko navodi pojedinih starih pisaca ostajali nerazumljivo, krivo shvaćeni ili čak proglašeni fantazijom samoga često i veoma savjesnoga i kritičnoga autora. Kraj toga je posve naravno da su i ti sredovjekovni pisci djeca svojega vremena, bremeniti prilikama i shvaćanjima svoje okoline. Zahvaljujući novom funkcionalnom gledanju što sebi, proizišavši iz prirodnih nauka, sve više krči put i u naučnu analizu humaniora uopće, a povijesti napose, dana nam je mogućnost da možda pristupimo i rješavanju nekih historijskih pitanja s novoga aspekta, koristeći izvore što ih je dosadašnja povijesna nauka mimoilazila ili ih bar nije dovoljno koristila.

Kritikujući stare autore u svemu što im u danom momentu nije izgledalo razumljivo i odbacujući sve one navale što možda nisu mogli da se saglase s vlastitim gledanjem naša je, i ne samo naša, historiografija ne samo odbacivala kao vjerodostojan izvor jednoga popa Dukljanina, koji je na kraju kao neki provincijski pop i mogao da pogriješi, nego i tada svjetski obrazovanoga splitskoga arhiđa-

kona, pa i Konstantina Porfirogeneta, koji je svakako tada kao carsko dijete stekao najviše moguće obrazovanje svojega vremena i koji je svoje informacije mogao dobivati iz prve ruke. Međutim je vrijeme pokazalo da pisanje tih starih autora sve više dobiva na vrijednosti što se više širi naše znanje o davnoj dobi naše historije. Od kako je Hauptmann[1] dokazao postojanje Bijele Hrvatske oko Krakova i

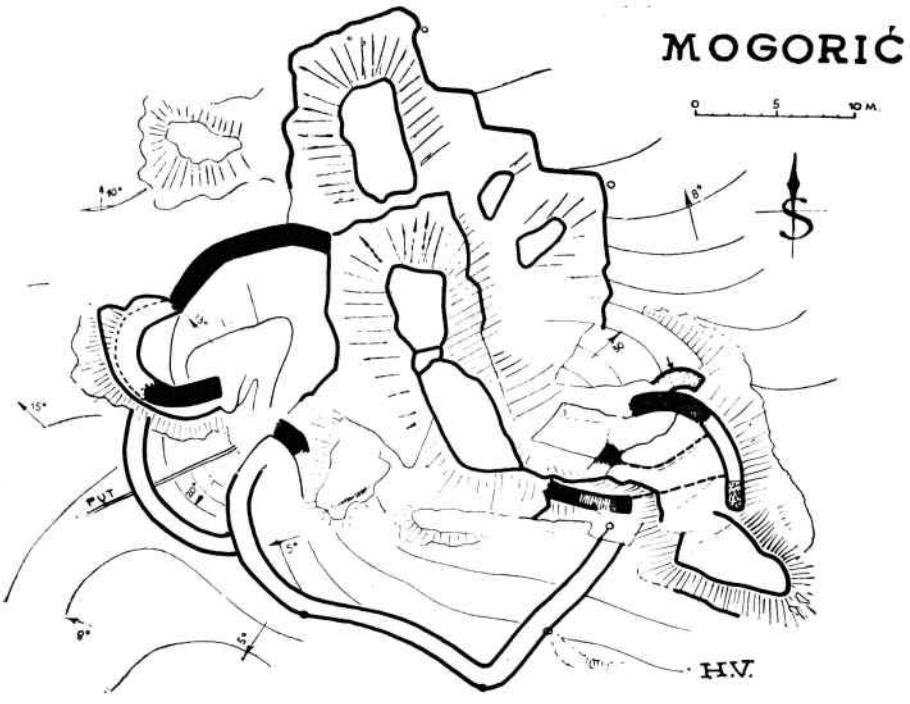

Plan stare gradine Mogorić prof. V. Heneberga iz 1922. god.

definitivno zajedno s Baradom[2] utvrdio pravac hrvatske seobe duž istočnoga alpskog oboda, a Mandić[3] utvrdio čak i godinu dolaska Hrvata na Jadran, sve je manje razloga da sumnjamo u pričanje bagrenorođenoga cara i splitskoga arhiđakona i sve je veća potreba da ne odbacimo generalno barskoga popa, nego da i iz njega izvučeno

[1] Lj. Hauptmann, Prihod Hrvatov, Strena Buliciana, Zagreb—Split 1924, 515; isti, Dolazak Hrvata, Zbornik kralja Tomislava JAZU, Zagreb 1925, 86; isti, Konstantin Porfirogenit o porijeklu stanovništva dubrovačkoga zaleđa, Rešetarov zbornik, Dubrovnik 1931, 17; isti: Seoba Hrvata i Srba, Jugoslavenski istoriski časopis 3, 1937, 30.

[2] M. Barada, Seoba Hrvata i Srba, Nastavni vijesnik, 42, Zagreb 1934, 10.

[3] D. Mandić, Rasprave i prilozi, Rim 1963, 51.

određeno pouke, a ono što je i danas nerazumljivo ostavimo našim nasljednicima na rješavanje.

Pravac hrvatske seobe označavaju pojedine manje skupine koje su na putu zaostale, kao što to biva uvijek kod takvih pothvata, i

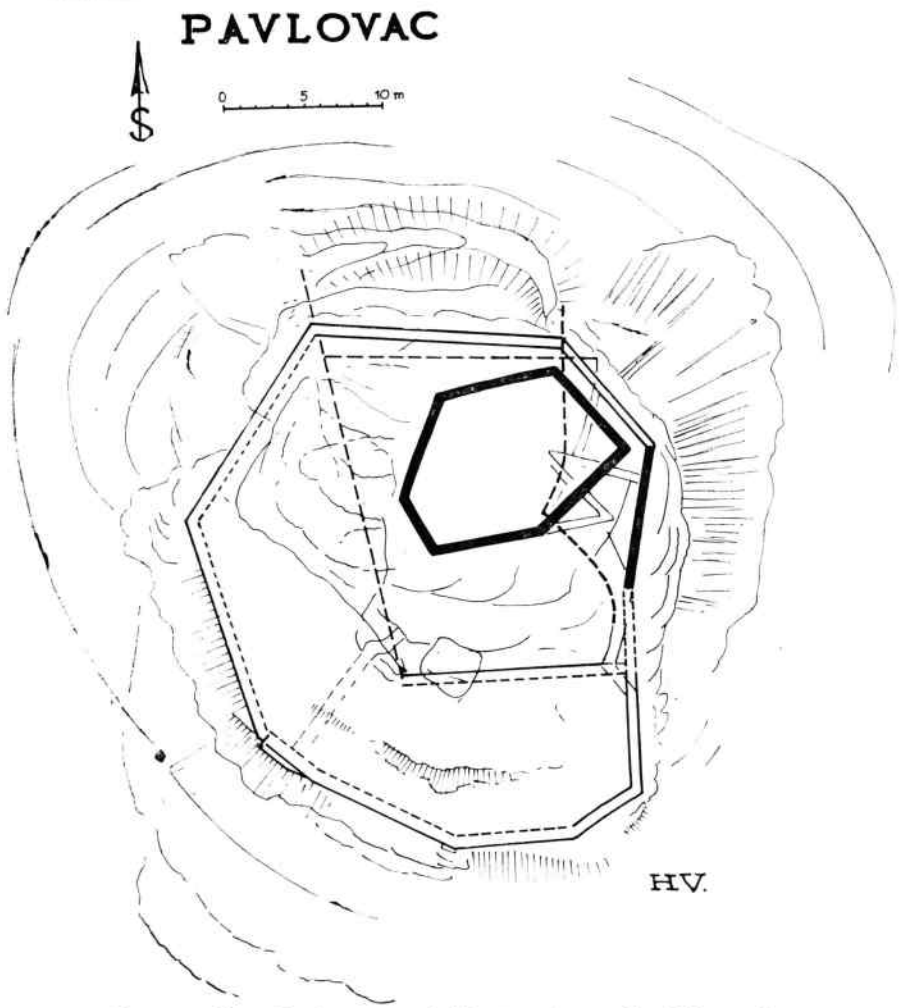

Plan gradine Pavlovac prof. V. Heneberga iz 1922. god.

od njih se neke zadržale sve do danas. Ostatke ovoga najstarijega sloja hrvatskoga naseljenja u današnjem Gradišću možemo i danas još pratiti s obje strane sadašnje austrijsko-mađarske granice, a napose u hrvatskim selima oko Šopronja, gdje se oni još i sada nazivaju »Beli Horvati« (vlastito zapažanje iz 1968. godine).

Na svom putu oni su se, kako izgleda, duže vrijeme zadržavali u okolici Blatnoga jezera ili su bar iz toga kraja primili neke rodove koji su onda s njima nastavili put prema Jadranu. To zaključujemo iz činjenice što potok oko kojega se u Lici, niže današnjega Osika, naselio starohrvatski rod Lagodušića, nosi još i danas naziv Balatin, ime kojim su Slaveni nazivali Blatno jezero. Taj isti naziv Balatin sačuvan nam je i u onoj poznatoj mađarskoj pjesmi: »Grad se beli preko Balatina«, što ju je Žganec[3a] istrgao iz zaborava, a koja se još očito sjeća Pribinova grada na Blatnom jezeru.

Meni izgleda veoma vjerojatno da je poziv cara Heraklija zatekao Hrvate i njihove pratioce upravo negdje oko Blatnoga jezera, gdje su se zadržavali na onim bujnim podvodnim pašnjacima što su davali njihovoj stoci i konjima obilno paše. Nema sumnje da je to bila vojnički dobro organizirana družina, jer je inače ne bi Heraklije pozivao da mu satre Avare u tim njegovim dalekim zapadnim provincijama, dok je sam bio zaposlen obranom same prijestolnice i borbama na Istoku.

Prešavši granicu Dalmacije, valjda na prijedlog carskih poslanika, jedan se dio odvojio i pošao pod zasebnim vođom osvajati Panoniju, dok je glavnina nastavila put prema Jadranu.[4] Mislim da se ovako shvaćena careva vijest vrlo dobro uklapa u predodžbu hrvatskog prodiranja u alpske zemlje, gdje brojni toponimi i pisani spomenici jasno govore o hrvatskoj župi oko Leobena,[5] Krnskoga grada i na Gosposvetskom polju.[6] Napose jasan znak hrvatske prisutnosti u tom kraju predstavlja na visokoj hridi sagrađena Visoka Ostrovica (Hoch-Ostrowitz), gradina po svome položaju posve analogna našim brojnim Ostrvicama u Lici, Bosni i u primorju.

I dok je tako naša historiografija prilično raščistila s vremenom i smjerom seobe, o nutarnjem rodovskom, odnosno plemenskom sastavu mi smo ostali posve neobaviješteni. Car Konstantin sačuvao nam je samo staru tradiciju, po kojoj su Hrvati pod vodstvom petero braće i dvaju sestara koji su tada pripadali istom narodu (misli se Bijelim Hrvatima) krenuli na daleki put na jug, na sunčani Jadran.[7] To su bila braća: Klukas, Lobelos, Kosentzes, Muhlo i Hrvat, te sestre: Tuga i Vuga. Ova tipična priča heroja eponima redovskoga

[3a] V. Žganec, Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja, Zagreb 1916, pjesma br. 77.

[4] »Od Hrvata, koji su ušli u Dalmaciju, odvojio se jedan dio i zavladao je Ilirikom i Panonijom...« (Ἀπὸ δὲ χρωβάτων τῶν ἐλζόντων ἐν Δελματία διελωίδθη ῥοῦ τι, καὶ ἐκράτηδε τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Παννονιαν«. Const. porphyr. de admin. imp. c. 30; Rački, Doc., 271.

[5] Kraj »Chrowat« u ispravama 11—13. st. Vidi J. Zahn: Urkundenbuch des Hercogthums Steiermark, Graz I, 1875, i II, 1879. passim.

[6] Upor. i Stj. Antoljak, Hrvati u Karantaniji, Godišen zbornik Filozofskog fakulteta 9, Skopje 1956, 15.

[7] »μίε δε γενεά διαχωρισθεῖσα ἐξ ἀυσῶυ, ἤγονν ἀδελφοί πέντέ, ὅτε Κλουκὰς καί ὁ ος καί ὁ Κοδέντξης καί ὁ χρώβατος. καί ἀδελφοί δύο, ἡ Τουγὰ καί ἡ Βοῦγα«, Const. porphyr. de admin. imp. c. 30; Rački, Doc., 270.

društva toliko karakteristična za svako plemensko uređenje nalazi donekle svoju potvrdu kod splitskog arhiđakona, koji zna da je sedam ili osam plemenitih rodova iz poljskih strana sašlo u Dalmaciju i ovdje se nastanilo.[8]

Slične priče poznate su nam i iz našega recentnoga plemenskoga života. Tako sam još i ja slušao u sjeveroalbanskom plemenu Krasniči u Valboni kako je njihov rodonačelnik (heroj eponim) Keć Ponta doselio iz Bosne sa svoja četiri sina u dolinu Donje Cijevne. To su bili Pipo, od kojega da su današnji Piperi u Brdima; Ozra ili Ozdra, praotac današnjih Ozrinića; Vaso od kojega da su potekli Vasojevići i Krasi ili Krasa, rodonačelnik današnjih Krasniča. Keć Ponta se u

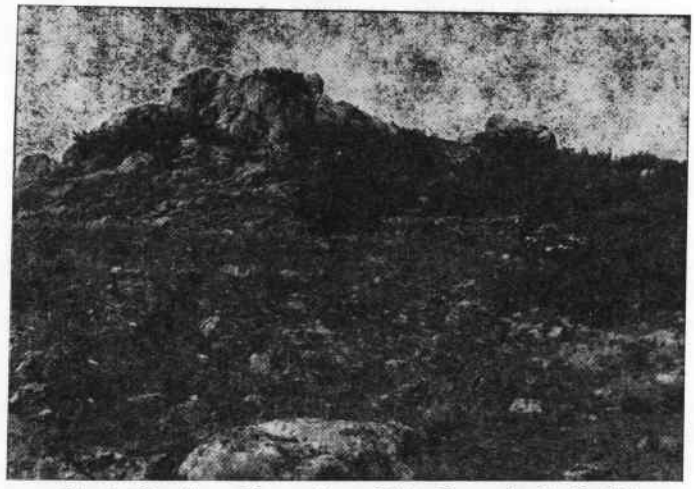

Sl. 1. Gradina Mogorić u Lici. Foto dr B. Gušić

Cijevni ponovo oženio iz Grude i ova mu je druga žena rodila još dva sina: Bani i Lazvi. Od prvoga da su potekli Trijepši, a od drugoga Hoti. Ja sam još tamo sretao starce koji su s lakoćom znali nabrojiti svih dvadeset i devet predaka do Keć Ponte. Za nas je poučno da tradicija navodi zajedničkoga pretka za plemena od kojih se Piperi, Ozrinići i Vasojevići, danas smatraju Crnogorcima, a Krasnići, Trijepši i Hoti Škiptarima. Osim toga jedni su danas pravoslavni, drugi muslimani, a treći katolici. S druge strane nam je iz sigurnih historijskih vrela poznato da su se Kuči, još do nedavna bilingvi, u XVIII stoljeću još odijevali po malisorski i govorili šiptarski,[9] a Vasojevići se nešto

[8] »Venerant de partibus Polonie... septem uel octo tribus nobilium... qui nunc dicuntur Chroate«. Thomas archidiaconus, Historia Salonitana, JAZU, ed. Rački, Zagreb 1894, 25.

[9] »Chuzzi Albanesi« u Opisu sandžakata skadarskoga od Marijana Bolice, Starine JAZU 12, 1880, 182.

prije od njih poslavenili, preuzevši i nošnju i jezik okolnih slavenskih plemena.[10] Takav nam etnogenetski proces, koji se odigrao takoreći pred našim očima, može u mnogome opravdati pretpostavku da su sličnim procesima morali biti izvrgnuta i mnogobrojna plemena inače posve različitoga etnogenetskoga sastava i u doba naše seobe na jug.

Već je davno izrečena sumnja u slavensko porijeklo svih tih sedam imena sačuvanih kod Konstantina u priči o doseljenju Hrvata. Tako je Skok 1927. god. izrazio mišljenje da su »ova imena već na prvi pogled neslavenska,[11] a Oštir ih je s pravom označio kao predslavenska iz zakarpatske domovine.[12] Pa i finski filolog Mikkola već ih je proglasio avarsko-turskim,[13] a Oštir iliro-tračkim elementima. Kako se Modestinova[14] i Kuzmićeva[15] domišljanja kao posve nenaučna ne mogu prihvatiti, a teškoće rješenja, s obzirom na Konstantinov izvor, koji nam je ta imena jedini sačuvao, teško premostiva, to nam je, mislim, ipak dozvoljeno da stvorimo dva zaključka: a) sva su imena vrlo vjerojatno prvotno neslavenskoga postanja i b) ona nisu po svojoj genezi jedinstvena, nego nam označavaju etnogenetski veoma šaroliko postanje njihovih nosilaca, koji su ipak u vrijeme svoje seobe već sačinjavali jedinstvo, pripadajući »jednoj generaciji«, tj. Bijelim Hrvatima.[16]

Drugi dokumenat iz kojega doznajemo imena najstarijih Hrvatskih plemena svakako predstavlja pripis Tominoj historiji, tzv. Qualiter.[17] Ne ulazeći u pitanje njegove vjerodostojnosti kao pravnoga dokumenta i u pitanje svrhe njegova bližega postanka, nema sumnje da rodovska imena u njemu zabilježena predstavljaju najodličnije stare rodove, za koje potvrđene u nizu drugih naših isprava možemo bez straha pretpostaviti da sežu u doba naše nezavisnosti, a veoma vjerojatno da su još i mnogo starija.[18] Svakako je činjenica da se u dugim stoljećima naše srednjovjekovne historije pripadnicima tih rodova priznavala posebna čast i prednost i da se u pisanim dokumentima

[10] F. Nopcsa, Beiträge zur Vorgeschichte und Ethnologie Nord-Albaniens, Wiss. Mith. aus Bosnien u. der Herzegowina, Wien XII, 1912, 248.

[11] P. Skok, Kako vizantinski pisci pišu slovenska mjesna i lična imena, Starohrv. prosvjeta NS I, 1927, 189.

[12] K. Oštir, K predslovenski etnologiji Zakarpatja, Etnolog I, 1926/27, 1.

[13] J. J. Mikkola, Avarica, Arch. f. slav. Philol. 41, 1927, 158.

[14] J. Modestin, Imena petorice braće i dviju sestara na početku hrvatske povijesti, Nast. Vjes. 20, 1912/13, 605, i još ibid 34, 925/26, 9 i 36, 1928, 288.

[15] M. Kuzmić, Povijesne crtice, Nast. vjesnik 39, 1931, 10.

[16] »μία δὲ γενεὰ διαχωρυβῆσα ἐξ αὐτῶν«. Const. porphyr de admin. imp. c. 30. Rački, Doc., 270.

[17] V. Klaić, Hrvatska plemena od XII do XVI stoljeća, Rad JAZU 130, 1897, 8; Lj. Hauptmann, Hrvatsko praplemstvo, Rasprave SAZU I, 1950, 94; M. Barada, Postanak hrvatskog plemstva, Časopis za hrv. povijest 1, 1943, 201; F. Šišić, Priručnik I, 1914, 459; M. Barada, Skup splitskih povijesnih izvora, Nast. vj. 49, 1940, 81.

[18] Vj. Klarić, Hrvatska plemena od XII do XVI st., Rad JAZU 130, 1897, 1.

uvijek posebno isticalo da su oni »prvi, pravi i prirodni plemići kraljevine Hrvatske«.[19] Ovo se pak ima razumjeti da su oni »pravi didići«, plemeniti, dakle slobodni na svojoj zemlji plemenšćini, ne milošću nekoga vladaoca ili feudalca nego pravom prvotnih osvajača.

U Hrvatskoj nalazimo u dotursko vrijeme Kaseg eu Ličkom polju oko današnjega Gospića i na svjever uzduž rijeke Novčice i Like, do današnjega potoka Poljakovca kod Mušaluka. Središte kaseškoga naseljenja bilo je mjesto Sutpetar,[20] što je ležalo sjeverno od Smiljanskoga polja iznad zavoja rijeke Like na mjestu što se još i danas naziva

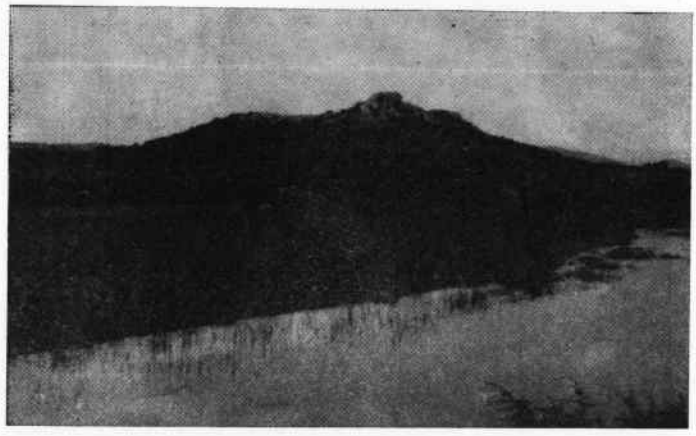

Sl. 2. Šupljača ili gradina Pavlovac u Lici. Foto dr B. Gušić

Stari Grad. Tu je bilo uz vjerojatno još ranokršćansku crkvu sv. Petra i sijelo ličkoga stola i ličkoga arhiđakona, a i ninski biskup kao da je ovdje imao svoj »dvor«. Mjestu su pripadali i neki mlinovi na Lici.[21] Kao u svim našim župskim centrima, u Sutpetru su se održavali tjedni sajmovi[22] što su ih knezovi Frankopani kad su zadobili susjednu Ostrovicu uzalud pokušavali prenijeti u Novake podno ovoga burga.[23] Po crkvi sv. Petra se i potok Poljakovac tada prezivao »rivulus sancti Petri«.[24] Da su Kasezi pri svom doseljenju ovdje zatekli starosjedioce koji su još međusobno govorili latinski, dokazuje slavenski naziv Sutpetar, sut — od latinskoga sanctus, a ne od slavenskoga

[19] »veri, primi et naturales nobiles regni Croatie« još u ispravi od 15. XI 1361. Smičiklas, Codex XIII, 1915, 186.

[20] »Sutpetarь v'nihь kotar«, isprava od 30. X 1497. Šurmin, Acta Croatica, JAZU I, 1898, 407.

[21] Codes dipl. comitum de Frangepanibus, Mon. Hungariae hist. 35, 1910, 148.

[22] Ibid., 148. i 301.

[23] Ibid., 301—303.

[24] Vidi listinu kralja Bele od 29. I 1263, Smičiklas, Codex V, 1907, 246.

sveti.[25] Zašto je to mjesto propalo i zašto ga je i crkva napustila, a sjelo ličkoga arhiđakona kasnije premjestila na Novčicu kraj crkve sv. Ivana, nije poznato.

Osim u Lici bilo je Kasega i u primorju u okolici Zadra. Tu se u obrovačkom kraju u dokumentima 15. st. spominje selo »Cassezi«, »Cassasi«, »Chasasi« i »Chasegi«, a u okolici Posedarja selo »Cassichi«, »Chassichi«, »Chasichi«, »Cassichi« i »Casithi«, današnje selo Kašić nedaleko Smilčića,[26] Iskapanja što ih je ovdje vršio S. Gunjača otkrila su na položaju Manastirine temelje starohrvatske crkve central-

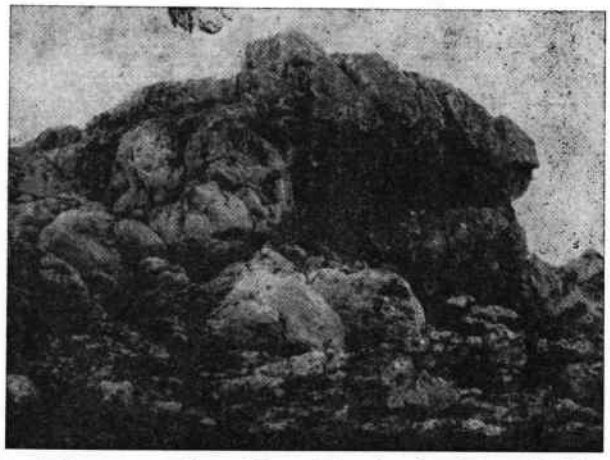

Sl. 3. Prilaz u gradinu Mogorić s istoka. Foto V. Heneberg

noga oblika sa šest apsida i s bogatom pleternom ornamentikom i povelikom ranohrvatskom nekropolom.[27] Ovi »nobiles Cassichi« spominju se već u jednoj doduše sumnjivoj listini bana Stjepana iz godine 1249 (ne kako je u Smičiklasa pogrešno »Catichi«)[28] kao susjedi posedarskoga posjeda. U 15. st. u jednoj bosančicom pisanoj presudi stola lučkoga od 3. V 1492. spominju se također »plemeniti ljudi Kašićane«.[29] Tako nema razloga da se i »Raduslaus Kasig« iz listine godine 1264.[30] i »Priboyo Kasig« iz bribirske listine od 18. IV 1347. (u

[25] Upor. K. Jireček, Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer, Sitzungsber. d. kais. Akademie Wien 136, 1897, 23 i u prijevodu na našem jeziku u »Zborniku K. Jirečeka«, I, SAN, Beograd 1959, 470.

[26] Stj. Antoljak, Hrvati u Karantaniji, Godišen Zbornik skopskog Filozofskog fakulteta 9, Skopje 1956, 34.

[27] Stj. Gunjača, Trogodišnji rad Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, Starohrv. prosvj. III serija 7, 1960, 270.

[28] Smičiklas, Codex IV, 1906, 391.

[29] Šurmin, Acta croatica I, JAZU, 1898, 361.

[30] Smičiklas, Codex V, 1907, 296.

Smičiklasa krivo datirana sa 1348),[31] ubroje u Kašiće, dakle Kasege. Domišljanja N. Klaić da se tu radi o Kačićima a ne Kasezima nemaju osnova, jer je kod Kačića avarska osnova imena kako ćemo još vidjeti, kako iz čega može biti samo kač, ali nikako kas![32]

Da su ti Kasezi zauzeli »kasečki kotar« u Lici[33] već za vrijeme seobe, a da nisu tek kasnije iz primorja naselili Liku, kao što je to za mnoge starohrvatske rodove pretpostavljao Klaić,[33] dokazom nam je upravo naziv njihova najstarijega glavnoga mjesta u ovoj novoj postojbini Sutpetar, koji je, kako smo to već istaknuli, mogao nastati

Sl. 4. Prilaz u gradinu Mogorić sa zapada. Foto V. Heneberg

samo u direktnom kontaktu s još starim stanovništvom latinskoga jezika.

Mnogo veći dio Kasega naselio se u Karantaniji. To je onaj val naseljenja koji se zajedno s jednim dijelom Hrvata odvojio od glavnine i, kako car Konstantin pripovijeda, pošao pod svojim zasebnim vođom u Panoniju.[34] O njima je u našoj historiografiji od Klaića i Kosa do Grafenauera, Antoljaka i Nade Klaić mnogo pisano, pa ne bi valjalo sve to ponavljati. Na slavenskom ozemlju mi ih nalazimo na Dolenjskom oko Žužemberga i Kostanjevice, u gornjem Posavju oko Ljubljane, Bleda i Bohinja, u Štajerskoj oko Celja, a najmasovnije oni se javljaju u Koruškoj oko Krnskoga grada na Gosposvetskom polju, oko gornje Gline, u Lobodskoj i Ziljskoj dolini, pa čak i u

[31] Smičiklas, Codex XI, 1913, 451.

[32] N. Klaić, O Kasezima i Hrvatima u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, Dostignuća, II, Gospić 1965, 11.

[33] V. Klaić, Hrvatska plemena od XII do XVI stoljeća. Rad JAZU 130, 1897, passim . . .

[34] Constantini porphyr. de admin. imp. c. 30. Rački: Doc. 271.

gornjoj Koruškoj.[35] Oni igraju kasnije odlučnu ulogu u ustoličenju koruškoga vojvode na Gosposvetskom polju,[36] gdje nas kamena stolica snažno podsjeća na slične vojvodske stolice u Hercegovini[37] i Crnoj Gori,[38] a poznate su slične stolice i u Zakavkazju. Da je ona sastavljena iz spolija nedalekoga rimskoga Virunuma, samo je dokaz više za njezino postanje iz dobe seobe naroda.

Mislim da pradomovinu naših Kasega moramo tražiti u Pretkavkazju. Arapski geograf Masudi opisuje nam još u 10. st. veliki narod Kasoga ili Kasega, susjede Alana, kojih se središte nalazilo u dolini

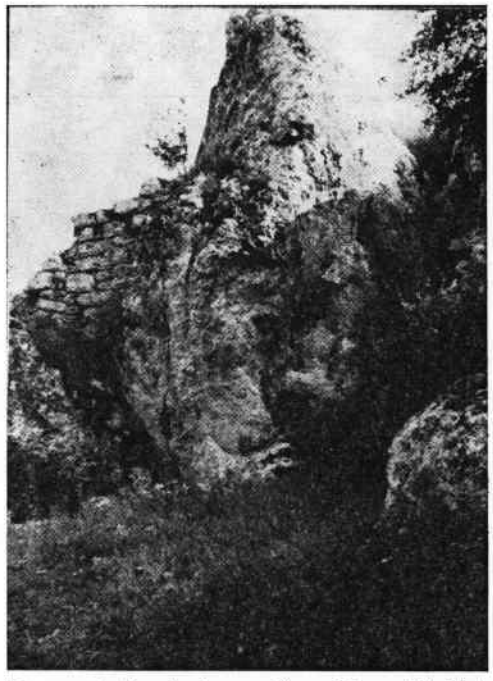

Sl. 5. Ostaci zida centralne kule gradine Mogorić. Foto dr B. Gušić

rijeke Kubana.[39] Njih poznaje krajem istoga stoljeća i nepoznati autor iranskoga geografskog sastavka »Hudud al-Alani« (regije Alana) koji »Kasogiju« označuje tada kao zemlju pod vlašću Alana.[40] Kasoge

[35] M. Kos: Zgodovina Slovencev. Ljubljana 1933, 91.

[36] B. Grafenauer: Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev. Dela SAZU Ljubljana 7, 1952.

[37] Upor. vojvodske stolice kod Kosova (Wiss. Mitt. aus Bosnien u. d. Hercegovina, Wien II, 1894, 23); u Ošanićima (ibid 161) i u Bukovici; (ibid. IV, 1896, 343.; Gl. zem. muz. u Sarajevu NS X, 1955 41).

[38] Na Šćepan polju, u Moračkim planinama, itd.

[39] Abul Hasan Ali Mas'udi: Murudsch al dhahab. Bulak 1866, 211.

spominje i »Povest vremennykh let«.[41] U njoj njezin autor monah Nikon »Veliki« pod godinom 1022. opisuje sukob Rededyja, vođe Kasoga, i Mstislava, sina sv. Vladimira. O tom događaju pjeva i jedna od najljepših osetinskih narodnih pjesama pod naslovom »Iry Deda«.[42]

Svi se naši istaknuti jezikoslovci slažu u tome da se ime heroja eponima Κοσέντζης,što nam ga u tradiciji seobe Hrvata prenosi car Konstantin, može dobro dovesti u vezu s plemenskim odnosima krajevnim imenom Kosez-Koseg, a jednako tako i sa Saseg-Kassag-Kasog (= Čerkez), danas ruski Kozak-Krajišnik.[43] Vidjeli smo da se Kasogi-

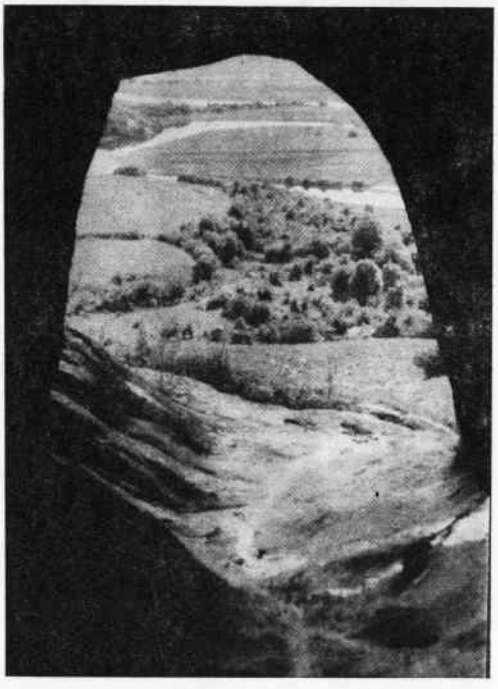

Sl. 6. Pogled iz pećine gradine Mogorić. Foto dr B. Gušić

[40] Hudud al — Alam sa prevodom i tumačenjem V. F. Minorskoga. »I. W. Gibb Memorial« Series N. S. XI, London 1937, 445.

[41] Povest' vremennykh let. Moskva i Lenjingrad I, 1950, 99.

[42] G. Vernadsky and Dzambulat Dzanty: The ossetian tale of Iry Dada and Mstislav. Journal of American Folklore 69, 1956, 217.

[43] Upor.: F. Ramovš: Praslovensko Kaseg', »Edling«. Razprave znanst. dr. za human. vede. Ljubljana, 2, 1925, 303; P. Skok: Kako bizantinski pisci pišu slovenska mjesna i lična imena. Starohrv. Prosvj. NS I, 1927, 169 i 189; K. Oštir: K predslovenski etnologiji Zakarpatja (Κοέντζης), Etnolog, Ljubljana I, 1926/27, 1; R. Nachtigal: Donesek k zgodovini vprašanja o imenu Hrvat. Etnolog, Ljubljana X—XI, 1937/39, 390. Nema opravdanja domišljanje Modestina: Zastupa li Kosentzes Kasege? Nast. Vj. 34, 1926, 115.

-Kasegi još u 10. i 11. st. spominju u Pretkavkazju kao osetski ogranak i da su tamo igrali neko vrijeme pored i sa susjednim Alanima i znatnu političku ulogu. Budući da danas znamo da je i ime Hrvat vrlo vjerojatno alanskoga porijekla,[44] to njihov dolazak u Bijelu Hrvatsku kod Krakova zajedno s Hrvatima nije teško zamisliti. Da je Kasega bilo i u Zakarpaću, dokazuje nam ime grada Kesigesburg (prema Hauptmannu »Kasezov grad«), što nam ga Bertinienski anali[45] bilježe kao sijelo sorabskoga kralja Čimislava.[46] Sigurno je da su oni došavši s Hrvatima na jug bili već davno istoga jezika i poslavenjeni, što nam, uostalom, i car Konstantin izrijekom potvrđuje.[47]

Kako su Kasezi jednako u Lici kao što i u Slovenačkoj bili isto kao Hrvati rodovski didići, dakle plemeniti-slobodni na svojoj zemlji po pravilu osvajača a ne po milosti nekoga feudalca ili vladaoca, to je razumljivo da su se kasnije, kad je s Francima bio uveden feudalni sistem, trudili da uđu među sitne plemiće-Edlinge, jer su se samo na taj način mogli uklopiti u novi društveni poredak i zadržati svoje stare sloboštine. To nam jasno pokazuju dokumenti 13. i 14. st. a napose čitav obred oko izbora kneza na Gosposvetskom polju, kojega su upravo oni s okolnim Hrvatima (Hochostrowitz je u neposrednoj blizini!) bili glavni nosioci. Samo tako i možemo razumjeti i sam smisao obreda kojem korijen nalazimo u zakavkaskoj njihovoj pradomovini kao daleki odsjev prastarih iranskih rodovskih običaja.[48]

Kako je Koseza u Sloveniji bilo prilično mnogo, a svi su bili slobodni i plemeniti ljudi, to je taj naziv pomalo izgubio značenje rodovske pripadnosti i postao oznaka svakoga maloga plemića. On se po svom značenju poistovetio sa značenjem germanskoga pojma Edling. Tako su se imenom Koseza počeli prezivati i feudalni sitni plemići koji nisu rodovski imali nikakve veze s prvobitnim Kosezima. Naziv

[44] Između obilne literature upor. naročito: Pogodin: Iz istorii Slavjanskih peredviženiji, Petrograd 1901, 87; isti: Sbornik statei po arh. i etn. Petrograd 1902, 1964; F. Šišić: Ime Hrvat i Srbin i teorija o doseljenju Hrvata i Srba. Godišnjica Nikole Čupića, Bgd. 35, 1923, 1; M. Županić: Prvobitni Hrvati, Zbornik kr. Tomislava JAZU Zgb 1925, 291; isti: Prvi nosioci imena Srb, Hrvat, Čeh in Ant, Etnolog, Ljubljana 2, 1928, 74: Lj. Hauptmann: Kroaten, Goten und Sarmaten, Germano-slavica, Prag 3, 1935, 17; Stj. Sakač: O kavkasko-iranskom podrijetlu Hrvata. Život Zgb 18, 1937, 1. Vidi i M. Šufflay podlistak u Obzoru 15. maja 1928. Upor. još i G. Ilinski: K etnologiji imeni ch'rvat' »horvat«. Južnoslov. filolog 3, 1922/23, 26; V. Novak: Hrvat, Narodna enciklopedija I, 1929, 844; B. Grafenauer: Hrvati — ime, Enciklopedija Jugoslavije 4, 1960, 37 Napisi iz Dona sa imenom Horoatos i Horogatos u Latyšev: Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini II, No. 430 i 445.

[45] Annales Bertiniani, Mon. Germ. SS I, 435.

[46] J. Hauptman: Karantanska Hrvatska. Zbornik kr. Tomislava JAZU 1925, 313.

[47] Const. porphyr. de admin. imp. c. 30, Rački: Doc. 270.

[48] O samom obredu sa svom dosadašnjom literaturom vidi opširno: B. Grafenauer: Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev. Dela SAZU Ljubljana 7, 1952.

Kosez posve je izgubio svoje rodovsko značenje i postao je čista klasna oznaka. To je i zavelo Hauptmanna, koji je najdublje od svih dotadašnjih autora ušao u taj problem, da je Kaseze poistovetio s Hrvatima, jer su naravno i Hrvati jednako kao i Kosezi i u alpskim zemljama bili slobodni plemići na svojoj plemenšćini.

ČUDOMIRIĆI. Oni se prvi put javljaju u Qualiteru: »Comitem Pribislauum de genere Cuddomirithorum«[49] i u jednoj bilješci kartulara Samostana sv. Petra u Selu iz kako izgleda 11. st. gdje se spominju Čudomirići kao »comites« i »bani« u Hrvatskoj.[50] Izgleda da su Čudo-

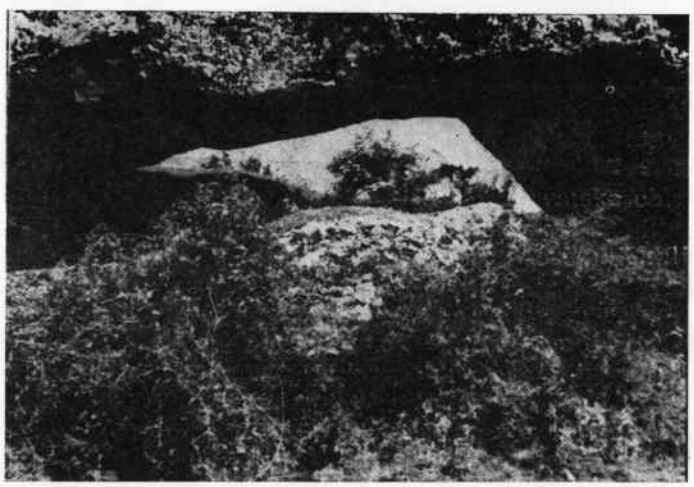

Sl. 7. Prošupljena stijena, nekad glavna obrana gradine Pavlovac. Foto dr B. Gušić

[49] Thomas archidiaconus: Historia Salonitana, ed. Rački. JAZU 1894, 59.

[50] »Et de sex generibus Croatorum erant bani in Croacia quos eligebant duodeci tribus Croatorum et de aliis sex generacionibus erant comites in comitatibus Croaciae. Kacigi, Cucari, Snasci, Cudomirigi, Mogorouigi, Subigi, isti sunt principales quibus pertinet banatum et mitunt sortes cui e(o)rum sors dederit« i »isti fuerunt bani in Croacia de genere Croatorum ... Saruga Cudomirig ...« (Kukuljević I: Codex I, 1874, 189; Rački: Doc. 486 — danas više nečitljivo! Vidi V. Novak: Supetarski kartular JAZU 1952, 231). Za relativnu vjerodostojnost ovoga inače sumnjivog izvora može da posluži činjenica što se upravo u ovom istom kartularu spominje još tri puta jedan »Sarubba iupanus« kao pratilac kralja Slavca (V. Novak ibid. sr. 215, 221, 223; Codex JAZU I, 1967, 174 i 177, te 193). Kako se radi o jednom kod nas izrazito neobičnom imenu, a koje se spominje u tri različita dokumenta iz doba kralja Slavca, to je vrlo vjerojatno da se radi o jednoj te istoj osobi, identičnoj sa onom »Saruga Cudomirig« navedenoga izvora. Ime je inače tamnoga, svakako neslovenskoga, možda crnomorskoga postanja (upor: P. Skok: Supetarski kartular JAZU 1952, 256). Vidi i Rački: Scriptores chroaticarum rerum, Rad JAZU 51, 1880, 205.

mirići kao i mnoga druga starohrvatska plemena obitavali i u primorju i u Lici. U primorju se spominju kao svjedoci oko crkve sv. Petra u Bubnjanima, u kraju između Raštana i Lišana niže Nadinskoga blata,[51] a u Lici oko Bilaja, gdje je postojao i kraj zvan Čudomirići.[52] Oni su se, kako Klaić s pravom navodi,[53] već vrlo rano rasuli u susjednim plemenima, a neki njihovi pojedinci pače izgubili i svoju plemenšćinu i postali zavisni seljaci.[54] Čini se ipak da se samo manji dio plemena zadržao u Donjoj Hrvatskoj, a da je najveći dio produžio za seobe u Gornju Dalmaciju, gdje je zauzeo kraj na Sutormanu u pozadini Bara.

Sl. 8. Ostaci glavne kule gradine Pavlovac. Foto dr B. Gušić

Na njihova naseljenja podsjeća ovdje krajevno ime Tudjemili (Tjudjemili, još i danas se čuje i Čudemili) s istoimenim selom, očigledno ostatak nekad veće starohrvatske župe. Na ovo nas upućuju i današnje ime sela Dedići i nedaleko selo Hrvatin s crkvom sv. Nikole.

[51] Bartolomej, skradinski biskup potvrđuje 21. marta 1207. samostanu sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu crkvu sv. Petra u Bubnjanima. Među svjedocima navodi se i »Usta Zuddomirikio« (Smičiklas: Codex III, 1905, 67; S. Ljubić: Libellus Policorion qui tipicus vocatur. Starine JAZU 23, 1890, 186) i I. Kukuljević: »Uste Cuddomirikio« (Regesta starine JAZU 21, 1889, 244).

[52] U Kninu 18. X 1451. u parnici »pred stolom tninskim« spominje se banovac Petar Pribislavić »iz Čudomirić«. (Kukuljević: Acta Croatica 1863, 80). U istrazi, što ju senjski kanonik Blaž Beronić i kraljevski čovjek Grgur Lepečić vode protiv ljudi kneza Mihovila. 2. VII 1503. u Lagodušićima spominje se kao svjedok Ivan Noič »s Čudomirić« (Kukuljević ibid. 185). U sudskoj raspravi u Bilaju 6. II 1512. spominje se kao svjedok Jakov Vrnković »s Čudomerić« (Kukuljević ibid. 200).

[53] V. Klaić: Hrvatska plemena. Rad JAZU 130, 1897, 43.

[54] Listina od 20. V 1232. u Zadru. Među obrađivačima samostanskih vinograda sv. Krševana u Drazi navodi se i »Milota Cidomirig«. Smičiklas: Codex III, 1905, 360.

Ime Čudomir-Čudomer vjerojatno je prvotno kod nas gotskoga postanja[54a] i u obliku Thiudomer veoma često u istočnih Gota. Otac velikoga Teodorika zvao se Thiudomer i blizu je pomisao da se neki odred Ostrogota mogao prozvati po heroju eponimu ovoga glasovitoga imena. Ovakav zaostali gotski odred mogao se lako u Panoniji pridružiti Hrvatima na njihovoj seobi na jug. Gotski toponimi u našim sjevernim krajevima nisu nikakva rijetkost,[55] a M. Gušić je dokazala da su Slaveni ovdje još zatekli stanovništvo koje je govorilo gotski, jer se samo tako može razumjeti da je gotsko ime potoka Skarnik u dana-

Sl. 9. Pleter iz stare mogorićke crkve nekad ugrađen nad vratima zvonika bivše recentne crkve sv. Nikole u selu Mogorić. Foto V. Heneberg

šnjem Hrvatskom Zagorju u našem jeziku prozvano Kumrovec, što je prosti prijevod gotskoga imena.[56] U Samoboru u Gornjem kraju ima brdo Čudomeršćak, što znači imanje nekoga Čudomera.[57]

Tudjemile spominje i Stjepan Mitrov Ljubiša u svojim »Pričanjima Vinka Dojčevića«.[58] U sedmom odjeljku: »Ako nemaš zlotvora, mati ga je rodila« priča se kako se zakrvila »Barska država« kad je šestanska puška ubila kneza u Tudjemilima. Tu se Tudjemile okupiše na zbor da biraju novoga kneza. A biranje se vršilo tako što se na veliki kamen stavilo kneško obilježje: štit, kapa i pečat. Izabran je bio onaj od

[54a] Od gotskoga thiuda = narod. Rječnik JAZU 78, 1966, 867.

[55] Upor. pored mnogih drugih i naziv za brdo Mindifar od 16. st. prozvano Škarićevo Doljnje, nedaleko Krapine, sa starom drvenom kurijom obitelji Škarić.

[56] M. Gušić: Etnička grupa Bezjaci. Zbornik za narodni život JAZU 43, 1967, 100.

[57] Upor. i M. Lang: Samobor. Zbornik za narodni život JAZU 16, 1911, 20.

[58] Stjepan Mitrov Ljubiša: Pričanja Vuka Dojčevića. Beč 1877, 30.

predloženih koji se prvi dohvatio tih stvari. I ovaj nas običaj pomalo sjeća na različite vojvodske stolice po Hercegovini i biranje kneza na Gosposvetskom polju. I narodna pjesma zna za Tudjemile. Tako je Vuk zabilježio u pjesmi »Boj u Sozini«[59] kako su »Tudjemili bijesni junaci« turski krajišnici bili bitku sa crnogorskim Crmničanima oko ovaca.

Tudjemile su očigledno bili nekada veća župa što se prostirala u neposrednoj okolici Bara, pa je Pop Dukljanin lako mogao pribilježiti njihovu plemensku tradiciju i taj odjeljak zbog toga i prozvati »libellus Gothorum«.[60] Da je takva »gotska« tradicija mogla još postojati u 13. st. u davno već poslovenjenom plemenu, ne treba nas čuditi kad znamo

Sl. 10. Nadvratnik najstarije crkve u Tukljači, danas u lapidariju u Biogradu. Foto dr B. Gušić

kako su se uporno u agrafičnom društvu održavala imena pređa i pamtile priče o postanku plemena.

MOGOROVIĆI. Ime ovom veoma velikom plemenu koje je naročito u dotursko doba preplavilo najveći dio Like, te se i preko Velebita

[59] Vuk Karadžić: Narodne pjesme — pjesme junačke novijih vremena. Državno izdanje. Bgd VIII, 1897, 365.

[60] Mislim da je ovo tumačenje dosada zagonetnoga naslova početka Dukljaninove kronike mnogo vjerojatnije od dosadašnjih domišljanja naših naučnih ljudi. (upor. osobito: F. Šišić: Letopis popa Dukljanina. Posebna izdanja SKAN 67, 1928, 106; V. Mošin: Ljetopis popa Dukljanina. Matica Hrvatska 1950, 18; M. Radojčić: Društveno i državno uređenje kod Srba u ranom srednjem veku. Glasnik skopskog naučnog dr. 15, 1935, 1; a napose od istoga autora: O najtamnijem odelenju Barskog rodoslova. Naučno društvo Crne Gore. Cetinje, 1, 1951, passim; M. Medini: Starine Dubrovačke. Dubrovnik 1935, 29; isti: Kako je postao Ljetopis popa Dukljanina. Rad hrvatske Akademije. Zgb 1942, 113. Posve je naučno neuobičajeno pisanje S. Mijuškovića: Ljetopis popa Dukljanina. Titograd 1967. Vidi i J. Kovačević u Istoriji Crne Gore, Titograd I, 1967, 432. Tako postaje razumljivija i tzv. gotomanija u naših srednjovjekovnih pisaca pogotovo ako su i Hrvati, kako po svemu izgleda, došlina Jadran zajedno sa nekim gotskim elementima kao Arijanci. No o tome više drugom prilikom.

[61] Codex JAZU 1, 1967, 97; Rački: Doc. 75.

prebacilo na more, susrećemo u našim pisanim dokumentima prvi put oko 1060. godine. U listini kralja Krešimira (IV) kojom dariva samostanu benediktinki sv. Tome u Biogradu zemlju Rasohaticu spominje se među međašima »iuxta terram Mogorouici«,[61] iz čega se vidi da je rod Mogorovića u primorju nedaleko kraljevskoga Biograda nastavao kraj oko Tinja pa sve do mora, gdje u današnjoj Tukljači nalazimo njihovu zadužbinu crkvu bl. Gospe, našto ćemo se još vratiti. Osim toga se Mogorovići spominju i kao susjedi posedarskog posjeda.[62]

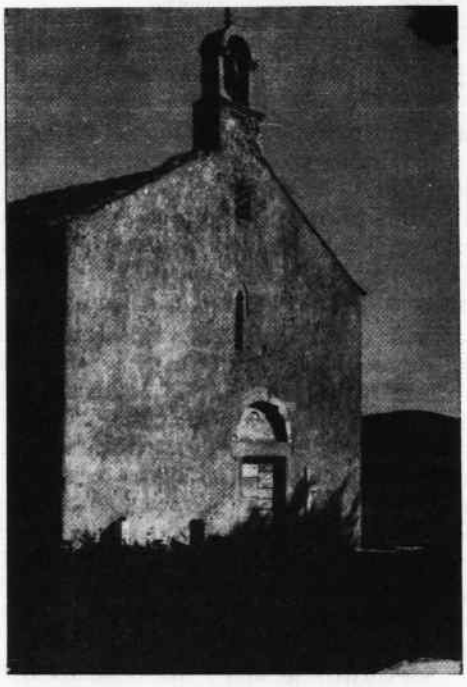

Sl. 11. Crkva u Tukljači, zadužbina Mogorovića. Foto dr B. Gušić

Ali su Mogorovići već od početka naselili i Liku. Ovdje su oni prvotno bili zauzeli prostor uz prisojnu stranu ličkoga polja duž rječice Jadove, od Vrepca na sjeveru pa sve do Ploče na jugu. Njihovo ime još i danas čuva selo Mogorić i stara gradina, što se na 681 m visokoj litici izdiže poviše Jadove, iznad Basarskih kuća.[63] Kasnije su se oni proširili po čitavu teritoriju ličke i buške župe, pa su prešli i Velebit, zauzevši čitav južni dio Podgorske župe.[64]

[62] Smičiklas: Codex 4, 1906, 317.
[63] V. Heneberg: Iz Mogorića. Lički kalendar za god. 1936. Zgb IV, 1936, 13.
[64] Stj. Pavičić: Seobe i naselja u Lici. Zbornik za narodni život JAZU 41, 1961, 13 i dalje.

Da su oni otpočetka nastavali u Lici i da je nisu tek kasnije iz primorja naselili, kako je to mislio Klaić,[65] dokazuje nam ploča s pleternom ornamentikom što je prenesena iz stare crkve bila do ovoga rata kao spolij ugrađena u pročelju zvonika recentne barokne crkve sv. Nikole u selu Mogoriću i sama gradina Mogorić.

Dva ulomka s troprutastim pleterom premazana vapnom, vjerojatno dijelovi jednoga komada, nosili su ukras od po četiri kruga poredana u dva reda i naizmjence spojena prelomljenom troprutastom pletenicom. Ispod toga ornamenta bio je opet ravan troprutasti pleter, a ispod njega teško se razaznavao niz kuka sa šiljkom okrenutim lijevo i dolje.[66] Stara crkva odakle su valjda poticale ove ploče stajala je na danas pustom kamenom brdašcu, istočno od recentne crkve, i danas zvanom Crkvina. Na njemu danas nema više nikakvih tragova zida. I ova nova recentna crkva spaljena je u posljednjem ratu, a žitelji su nakon rata minom srušili i toranj, pa je tako ovaj dragocjeni spomenik izgubljen zauvijek. Sami krugovi spojeni prelomljenom troprutastom pletenicom podsjećaju na pleterne ukrase na apsidi župne crkve u selu Tenno na jezeru Garda u sjevernoj tIaliji[67] a kod nas na ulomak s pojate Bukorović-Keričić Jovana u Biskupiji kod Knina.[68] Slični su ostaci pluteja iz Plavna i iz Knina što ih je objavio Gunjača.[69]

Sam grad Mogorić, obrambeno sijelo plemena od davnine, uzdizao se na strmoj litici neposredno iznad Jadove poviše Basarskih kuća na sjevernom kraju današnjega sela. Litica je skroz šuplja od istoka na zapad i ta pećina, u kojoj se danas gnijezde divlji golubovi i kroz koju stalno puše jak vjetar, bila je s obje strane zazidana 1 m debelim polukružnim zidom, te je služila kao siguran zaklon kuli grada što je iznad nje bila izgrađena. Zid je građen od 30 : 30 i 30 : 20 cm velikih nepravilnih kamenih kvadera, kako je to pri našem posjetu godine 1922. zabilježio moj prijatelj i veliki istraživač ličkih starina prof. V. Heneberg. Na samoj litici ima još nešto tragova zida, a i sama litica je podzidana i niže ispod ulaza s istočne strane. Sa zapadne strane su niže ispod sadašnjega ulaza u pećinu još ostaci od dva recinta u nejednakoj visini. Sjeverniji je viši i dizao se uz liticu slijedeći njezin oblik. Drugi veoma primitivno građen je prostraniji, a sastoji se od poligonalnoga kamena vel. 30 : 60 cm i 90 : 100 cm. Izgleda da je ovdje između oba ova recinta bio ulaz u samu tvrđavu. I ispod toga ima još tragova zida što su očigledno branili prilaz gradu. Prema svemu grad

[65] Vj. Klaić: Hrvatska plemena XII do XVI stoljeća. Rad JAZU 130, 1897, 45.

[66] A. Horvat: Povodom nalaza prvoga pletera u Lici. Bulletin JAZU 7, 1959, 163.

[67] E. Schaffran: Die Kunst der Langobarden in Italien. Jena 1941, tabla 31 b.

[68] S. Gunjača: Četvrta starohrvatska crkva u Biskupiji kod Knina i groblje oko nje. Starohrv. Prosvj. Serija III, 2, 1952, 57, sl. 24.

[69] S. Gunjača: Tiniensia archaeologica — historica — topographica. Starohrv. Prosvj. Serija III, 6, 1958, sl. 21. i 7, 1960, 116 i tabla XV.

je uglavnom tvorila visoka obla kula kojoj je šuplja pećina bila prirodno zaštićeni podrum, a zidovi se dizali uz liticu da je napokon nadvise. To je osnovna slika karakteristična za ranosrednjovjekovne burgove. Prema tome smijemo zaključiti da je grad bio u najmanju ruku istovremen, ali još mnogo vjerojatnije i znatno stariji od stare crkve na Crkvini.

Nasuprot grada Mogorića na drugoj strani Jadove na zaobljenoj glavici Šupljače, 563 m, a poviše današnjega zaseoka Pavlovca diže se »in gratioso colle«, kako piše Glavinić, gradina Pavlovac.[70] I tu je

Sl. 12. Romanična vrata crkve u Tukljači. Foto dr B. Gušić

strma kamena litica s gradom na vrhu, i tu je pećina ispod čitava brda što pruža odličan suhi zaklon podno grada. Pećina se pruža od sjevera na jug, dugačka je 19, a široka 13 m. Visina joj je između 2—3 m, a uravnjeno dno je posuto suhom pržinom. U njoj su tri veoma velika kamena, što su možda nekada služila da pojačaju zid što je sa sjeverne strane 5 m duboko od ulaza sprečavao pristup u unutrašnjost pećine i grada. Jedan od kamena ima uklesan križ, a možda je služio i kao kamenica. S vanjske strane ulaza zemljani nasip označava još jedan zid što je branio pristup do grada. Pećina je i s južne

[70] U opisu Like biskupa Glavinića. R. Lopašić: Spomenici hrvatske Krajine JAZU 3, 1889, 49.

strane bila zatvorena zidom. Sa glavice se obroncima brda spuštaju nepristupačne kamene litice sve do Kukine dražice podno brda, a ova je opet bila ozidana. Tako je čitava sjeverna strana brda bila zatvorena što zidom, a što prirodnim liticama. Na samoj glavici naziru se ostaci temelja peterokutne gradine zidane od lomljena kamena.

Vrlo je vjerojatno da je i ta gradina sa crkvom što je stajala zapadno na susjednoj glavici također pripadala Mogorovićima. Temelji crkve tačno su orijentirani istok-zapad, dužine 15 a širine 5 m, s polukružnom apsidom. Unutar crkvine i u neposrednoj okolini pronađeni su brojni kosturi, navodno bez priloga. Zadnji grobovi otkopani su pri postavljanju stupova za električni vod prije nekoliko godina. Staro naselje izgleda da je ležalo naokolo crkve kao i danas. Sama glavica na kojoj stoji crkvina danas je pusta bez drugih vidljivih ostataka. Nedavno je neka kamena ploča »sa šarama«, što je bila pronađena unutar temelja ove crkvine, bila prenesena u Vrebac i uzidana pokraj ulaza u tamošnju recentnu crkvu. Ali je vrebačka crkva srušena za vrijeme posljednjega rata, a kameni ostaci upotrebljeni za uređenje spomenika, pa je tako i ovaj dokumenat nepovratno propao. Čini se da se i tu prema pričanju seljaka radilo o spoliju s pleternom ornamentikom.

Jugoistočno od grada Mogorića poviše Jadove, bliže mogoričkoj crkvi, diže se na još jednom strmom vrhuncu, 633 m visoko, Popovića gradina. I ovdje je nekada moralo stajati neko utvrđenje, ali su od njega na vrhu preostali samo neznatni tragovi vapna. Pozadi te gradine na Popovića groblju vide se pored suvremenih grobova i velike kamene ploče srednjovjekovnih grobova. Na jednoj od njih raspoznaje se uklesan križ i krug, vjerojatno u značenju sunca. Od stare crkve preostali su samo tragovi vapna, jer su joj temelji prekopani za nove grobove. Na gradini Zeba, na glavici istočno od mogoriće crkve, 629 m, ili kako je danas zovu Milojevića gradina, nema tragova srednjovjekovne građe kako je to mislio Pavičić,[71] nego se radi o tipičnoj turskoj kuli s oborom, od čega su ostali samo temelji. Ovdje je vjerojatno za turskoga vladanja bilo sijelo vojvodstva što su ga Turci osnovali u Mogoriću.

Ime roda Mogorovića izvodili su Šišić[72] i Skok[73] iz imena akvilejskoga sveca Hermágoras, gdje su otpali nenaglašeno Her- i dočetak -as, dakle iz magor, mogor, što znači da bi to veliko pleme bilo svoje ime oblikovalo tek nakon dolaska u primorje u vrijeme kad je akvilejski patrijarh organizirao crkvu među nadošlim Hrvatima. Iako bi se po glasovnim zakonima magor-mogor mogao izvesti iz Hermagora, meni se to tumačenje nikako ne čini vjerojatno iz dva principijelna razloga. Prvo što je teško vjerovati da bi tako veliko i odlično pleme kao što

[71] Stj. Pavičić: Seobe i naselja u Lici. Zbornik za narodni život JAZU 41, 1962, 36.

[72] F. Šišić: Povijest Hrvata. Zgb 1955, 278, bilj. 28.

[73] P. Skok: Iz mojega »Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Chroatiae« u Vj. za arh. i ist. dalma. Split 50, 1932, 138.

su bili Mogorovići prihvatilo neko strano svetačko ime tek pri doseobi, a da se istovremeno zatre svaki trag staroj plemenskoj tradiciji. Drugo, premda je akvilejska patrijaršija sigurno imala vidnoga utjecaja na prvu organizaciju crkve kod novonadošlih hrvatskih rodova u Donjoj Dalmaciji, napose u prvo dofranačko vrijeme nakon doseobe a vjerojatno i poslije (upor. moćnike sv. Asela i nekoga nepoznatoga sveca u Ninu, pa imena crkava iz toga doba), nigdje ne nalazimo spomena Hermagoru, ni kao patrociniju crkve ni kao toponimu. Jedino se štovanje toga akvilejskoga sveca redovno održavalo u samostanu sv. Marije u Zadru.[74] Meni se čini mnogo vjerojatnije da su Mogorovići svoje plemensko ime Mogor donijeli iz svoje stare pradomovine iz Zakavkazja kao i Hrvati. Samo što su Hrvati, kako se čini, proizašli iz velike grupe Alana, dok nas porijeklo Mogorovića vodi do nekog nama danas bliže nepoznatoga ugrofinskog plemena.

Prema tradiciji, koja je kod Mađara još živa u srednjem vijeku, a čije reflekse još nalazimo u njihovim srednjovjekovnim kronikama,[75] dva legendarna brata, Hunor i Mogor heroji su eponimi protougarskoga plemena Mađ'ar (Magyar). Ovo ime Magyar tek je onda postalo opći naziv za čitav skup tih ugrofinskih rodova kada su se oni negdje iza Urala oslobodili prevlasti turskih plemena, među kojima su dotada živjeli, i kada je upravo ovo pleme Magyar izbilo na njihovo vodstvo.[76] Prema tradiciji ova su se dva brata u lovu, progoneći losa, našla u zemlji Alana i tu oteli dvije kćeri alanskoga kneza Dula i uzeli ih za žene. Svakako je za vjerodostojnost legende od važnosti da kod Oseta, a oni se općenito smatraju posljednjim ostacima Alana, još i danas postoji veoma ugledan rod Dula — ruski Dulaevi.[77] I protobugarski kanovi Asparuh i Kubrat pripadali su, kako po svemu izgleda, tome odličnome rodu.[78] Vrlo je vjerojatno da su se naši Mogori još negdje na donjem Donjecu odijelili od mađarskih rodova prije njihova doseljenja u današnju Ugarsku. Tamo su se u slovenskom mediju poslovenili i tako se pridružili Hrvatima pri njihovoj seobi. Za nas nije bez interesa da se pleme Mogor spominje još u 13. st. među jobagionima Šopronja.[79]

Da su naši Mogorovići još dugo poslije dolaska na Jadran pamtili tu svoju rodovsku tradiciju, dokazuje nam natpis na crkvi Gospe u

[74] E. Peričić: Samostan sv. Marije u Zadru od njegova osnutka do danas. Radovi inst. JAZU u Zadru 13—14, 1967, 24.

[75] Gy. Györffy: Krònikàink és a magyar östörténet. Budapest 1948.

[76] Gy. Németh: A honfaglalo magyarsàg kialakulàsa. Magyar kir. tudomànyos Akademia. Budapest 1930. Upor. i njemačku recenziju od J. Laziczius u Zt. f. slav. Philol. Leipzig 8, 1931, 785.

[77] A. Christensen: Textes ossetes, Kopenhagen, 1921, 6. Upor. i V. Abraev: K Alano-vengerskim leksičeskim svjazjam. Europa et Hungaria. Congressus ethnographicus in Hungaria, Budapest 1965, 521.

[78] V. Beševliev: Iranski elementi u Prvobulgarite. Antičnoe obščestvo. Akademia nauk SSSR Moskva 1967, 245.

[79] J. Karácsonyi: A magyar nemzetsegeat XIV, százâd tzëzepcig 3, 1901, 181. Za ovaj podatak zahvaljujem kolegi Gy. Györffyju.

Tukljači, zadužbini Mogorovića.[80] To je Tokinja naših vladarskih isprava,[81] predjel između mora i Sikove.[82] Danas taj lokalitet nosi naziv Tukljača,[83] a prijašnje selo nazivalo se Tuklječane.[84] Još se u 13. vijeku spominje napušteno selište toga sela.[85] U kasnijim vremenima u tom su kraju svoje vinograde, podvore i pasišta imali zadarski građani.[86]

Sama crkva, i danas posvećena Gospi, okružena prastarim grobljem, podignuta je sasvim uz more nasuprot malenom Zelenom otočiću zvanom i Ricul, s kojim je nekada kopno bilo vezano gazom. Tradicija pamti da su volovi sa Zelenoga otoka prolazili na vodu u susjedne Tuklječane. Selo je za kandijskoga rata (1645—1669) bilo napušteno kao i mnoga druga obalna nezaštićena mjesta u biogradskom primorju, a stanovnici se zakloniše u blizi utvrđeni Turanj, kojega je također opljačkao Ibrahim paša 1646. godine.[87]

Crkvena zgrada je danas 11 m dugačka i 6 m široka građevina apsidom pokrivenom polukružnim kamenim pločama i pročelnim romaničnim zvonikom na preslicu. Po gotičkom prozoru u apsidi i romaničnim vratima, što ne leže u osi apside, te preromanničnoj transeni uzidanoj u vrh pročelja pri gotičkoj pregradnji izgleda da je prednji dio crkvice s ulazom ostatak ranije manje zgrade koja je u doba gotike produžena i proširena. Ali i ova manja romanička crkvica već nije bila prvotna. Postojala je, kako izgleda, još starija crkva kojoj je, čini se, pripadao ulomak nekog nadvratnika iz bijeloga kamena što je bio iskopan kraj crkve pri renovaciji i tada uzidan u stepenice žrtvenika.[88] Odavle je uklonjen 1898. god. pri posljednjem obnavljanju crkve. Danas se prebijen i okrnjen čuva u zbirci starohrvatskih spome-

[80] M. Klarić: Važan neopaženi natpis iz hrvatske prošlosti na nadvratniku crkve bl. Gospe u Tukljači. Vj. za arh. i hist. dalm. Split 50, 1932, 200.

[81] »de terris in Tochinia« u Zvonimirovoj ispravi izdanoj u Kninu 1078. Iz kartulara sv. Marije u Zadru. Rački: Doc. 118; Codex JAZU I, 1967, 167.

[82] U darovnici kralja Krešimira (IV) benediktinkama sv. Tome u Biogradu, gdje poklanja kraljevsku zemlju Rasohatica »ubi sunt duae funtane«. danas zvane Vrulja, a nalazi se »iuxta terram Mogorouici«. Prepis je sačuvan u biogradskom kartularu pa je stoga, kao i kod nekih drugih isprava u njemu, datiranje nesigurno. Autori I. sveske Codexa meću ga između 1060. i 1062. Rački: Doc. 75; Codex JAZU I, 1967, 97.

[83] »in Tucleçano« u jednoj venditi u Zadru 3. I 1334. (Smičiklas: Codex 10, 1912, 141): »terra Tuclizani« u oporuci u Zadru 17. XI 1249. (Smičiklas: Codex 4, 1906, 401); »ad Toclecanum« u zamjeni zemlje u Zadru 19. X 1309. (Smičiklas: Codex 8, 1910, 354).

[84] »Tuclezane« u ispravi od 9. VI 1280. u Zadru (Smičiklas: Codex 6, 1908, 347); »in loco vocato Tuclaçane« u prodaji od god. 1362. aprila u Šibeniku (Smičiklas: Codex 13, 1915, 225).

[85] »silisze vechie« u ispravi od 9. VI 1280. u Zadru. (Smičiklas: Codex. 6, 1908, 347).

[86] U prodaji od 18. II 1335. u Zadru (Smičiklas: Codex 10, 1912, 201) i diobi imanja od 17. XI 1310. u Zadru. (Smičiklas: Codex 8, 1910, 269).

[87] C. Bianchi: Zara Cristiana 2, 1879, 160.

[88] Upor. dopis iz Biograda od 11. VIII 1895. Starohrv. Prosvj. Knin 1, 1895, 262.

nika u nedalekom Biogradu. On je dug 0,99 m, visok 0,20 m, a širok 0,16 m. Od njega su se sačuvala četiri troprutasta luka oslonjena na četiri kolone. Pod prvim lukom ze prikazana ptica sa zavraćenom glavom unatrag kao da kljunom čisti krilo. Pod drugim je kosa troprutasta pačetvorina kroz koju su u protivnom pravcu provučena dva troprutasta polukruga. U trećem je stablo života. U četvrtom ranoromanički križ s dvije višelatične ruže u donjem a sa dva trokutasta cvijeta u gornjim kvadrantima. Ta je ploča po svojoj izradi i po ukrasnim motivima veoma slična ukrasu sarkofaga što je bio pronađen iza velike apside zadarske katedrale, a koji se danas čuva u arheološkom muzeju u Zadru.[89] Po čitavu duktusu mi je možemo datirati najkasnije s 9. st. a možda i prije. Mislim da je istovremena i preromanična transena koja je kasnije upotrijebljena u povišenu zidu pročelja pri gotičkoj pregradnji.

Ali, najvažniji spomenik za ovu našu raspravu na crkvici jest natpis što je danas kao nadvratnik uzidan poviše ulaznih vrata. To su tipična romanička vrata, a pošto se danas nalaze van glavne osi crkve, dokazuju da su preostatak ranije romaničke crkve uklopljene u kasniju gotičku rekonstrukciju.

Sam današnji nadvratnik s natpisom iz bijeloga krupnozrnatoga »korčulanca« dug je 1,50 m, visina mu iznosi 0,27 m, a debljina oko 0,15 m. Okvir vrata svakako je romaničan, ali kao da nadvratniku to nije prvotna upotreba. On je prilično okrnjen s desne strane, a donji mu je rub neravan, kao dlijetom istučen, napose na lijevoj strani. Natpis u pet redaka već je prije 40 godina, kada sam prvi put s pokojnim prijateljem Baradom ovamo dolazio, bio teško oštećen zbog slane koja ga zbog blizine mora stalno izjeda i mrvi, a danas je jedva čitljiv. Veliki su njegovi dijelovi posve izbrisani, a mnogi su propali u posljednjih 30 godina. Kada smo ga obilazili s pokojnim don Matom Klarićem i pokojnim župnikom Kazimirom Perkovićem, koji je prvi i upozorio na njega, mogao se donekle sastaviti prijepis kako ga je don Mate i donio u svojoj radnji u Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku.[90]

Nama se ipak već i tada činilo da natpis nije cjelovit, da mu je donji dio otklesan kako bi se kamen mogao prilagoditi novoj službi nadvratnika, a nismo se mogli složiti ni sa cijelim čitanjem kako ga je don Mate objavio. Činilo nam se kao da oni koji su ga stavljali nad vrata nisu bili baš pismeni, a čuvali su ga više po tradiciji nego samoj cjelovitosti natpisa. Svakako se još onda sa sigurnošću moglo razumjeti da se u početku natpisa zaziva pomoć Gospe, koja je prema tradiciji oduvijek bila posvećena crkva, i da je se naziva »stela maris«. Dalje da se u natpisu, valjda kao osnivač i kti-

[89] Upor.: C. Cecchelli: Catalogo della cosa d'arte e di antichità di Zara. Roma 1932, 195; Lj. Karaman: Iz kolijevke hrv. prošlosti Zgb 1930, sl. 55; J. Strzygowski: O razvitku starohrvatske umjetnosti. Zgb 1927, 163; M. Klarić: Važan itd. Vj. za arh. i hist. dalm. Split 50, 1932, 216.

[90] Mate Klarić ibid 206.

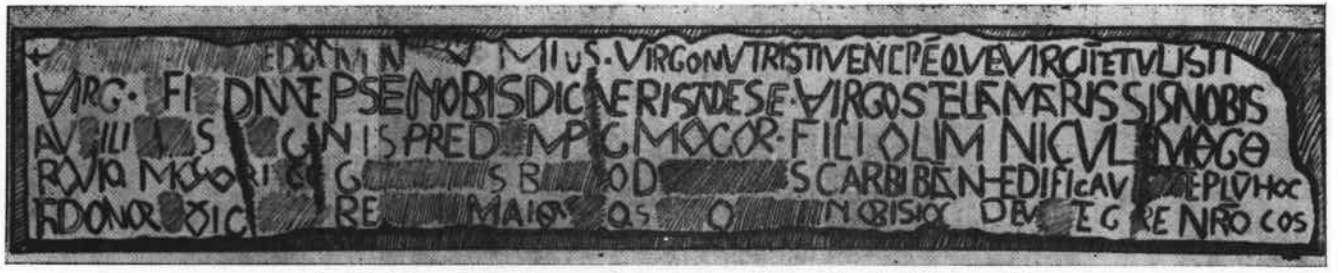

Sl. 13b. Transkripcija natpisa od don Mate Klarića 1930. godine

Sl. 13a. Natpis Mogorovića na nadvratniku crkve u Tukljači. Foto dr B. Gušić

tor, spominje Gregorius Mogor, sin »olim Nicula Mogo« »Mogori cognationis« i da su mu natpis postavili njegovi suplemenici (consanguinci) Prema tome je bilo jasno da je prvotna crkva bila zadužbina plemena Mogorovića koji su sjedili u Tuklječanima i tu imali svoju didinu.

Sam natpis izveden je od klesara ne baš naročito vješta svome poslu. Sačuvana slova su i različite veličine i nejednako raspodijeljena, a po onome »carbi ban« kao da je klesar više kopirao neki predložak nego natpis sa razumijevanjem. Možda se natpis nekada i nastavljao

Sl. 14. Kenotaf Martina Mogorića u župnoj crkvi Marije Gorske nad Sutlom. Foto dr B. Gušić

pa je prvotno bio smješten kao arhivolt na nekoj oltarnoj pregradi neke preromanične crkve. Rombično »o« u natpisu možda bi govorilo za takvu starinu.[91] Na žalost je danas tačna paleografska analiza ovoga natpisa zbog teških oštećenja posve onemogućena. Zbog naše nepažnje kao i našeg krajnjeg nehata što ga pokazujemo prema našim historijskim spomenicima detaljna obrada ovoga važnoga natpisa za

[91] Upor. M. Barada: Nadvratnik VIII stoljeća u Kaštel Sućurcu. Serta Hoffilleriana. Vj. hrv. arh. dr. NS 17—21, 1940, 410.

hrvatsku ranu povijest izgubljena je zauvijek. Ipak nam on i u ovom defektnom stanju pruža dokaz da su članovi plemena Mogor, naši Mogorovići, već u vrijeme doseljenja zauzeli određeni teritorij u neposrednoj okolici Biograda i da su ovu svoju plemenšćinu držali vjerojatno sve do dolaska mletačke vlasti, a možda i do dolaska Turaka.

U Lici se pleme Mogorovića toliko razmnožilo u 13. i 14. st. da je preplavilo čitavu ličku i bušku župu, prešlo preko Velebita i nakon povlačenja Tugomirića zauzelo i čitav južni dio stare podgorske župe

Sl. 15. Reljefni prikaz na kenotafu Martina Mogorića. Foto dr B. Gušić

uz more podno Velebita. Nije isključeno da je i crkva sv. Petra ispred ulaza u Veliku Paklenicu, s prastarim grobljem i ostacima pleterne ornamentike, bila njihova zadužbina. Mnogi od starih rodova rastopiše se u njihovu mnoštvu. Kasnije u 14. i 15. st. ističu se naročito dvije hiže Mogorovića: Berislavići i Desislavići.[92] Ovi posljednji uspinju se sve do kneževskoga dostojanstva. Da su Mogorovići sve do 14. st.

[92] Vj. Klaić: Hrvatska plemena Rad JAZU 130, 1897, 46.

čuvali staru plemensku tradiciju, dokazuje nam pismo pape Grgura XI iz Avignona od 14. svibnja 1373 god. naslovljeno između ostalih i »nobili viri Magor, comiti de Licha«.[93]

Zadnji spomen na jednoga Mogorića nalazimo u župnoj crkvi u Mariji Gorici nad Sutlom. To je kenotaf što ga je ogulinskom kapetanu »nobilo et generoso domino Martino Mogorich« postavio neki Mihael Vernić godine 1679. Polihromna ploča iz lako drobiva pješčenjaka prikazuje gologlava viteza s bradicom kako kleči pred križom na vrhu brda (kalvarijom?) podno kojega su na lijevoj strani ploče prikazana u reljefu dva prizora. U gornjem pokojnik na konju nalijeće na Turke koji navaljuju, a u donjem mu Turci dok sjedi na konju odrubljuju glavu. Iz natpisa na dnu ploče, danas najvećim dijelom uništena, još je Kukuljević[94] mogao pročitati da mu je odrubljena glava »sub monte Perovicha«, kako izgleda 1664. godine. Ploča danas uzidana u desni zid apside pokraj glavnoga oltara prenesena je ovamo iz stare samostanske crkve sv. Petra, kad je ova pregrađena u sadašnju veliku crkvu Pohoda B. D. Marije.[95]

[93] Smičiklas: Codex 14, 1916, 522.

[94] I. Kukuljević: Nadpisi srednjovječni i novovjeki itd. Zgb 1891, br. 134, str. 41. Pogrešno pročitana godina 1675. mjesto 1679.

[95] Gj. Szabo: Kroz Hrvatsko Zagorje. Zgb 1939, 26; isti: Božićni podlistak Jutarnjeg lista 24. XII 1939; A. Schneider: Popisivanje i fotografijsko snimanje umjetničkih spomenika 1940. Ljetopis JAZU 53, 1941, 181; Lj. Karaman: O umjetnosti srednjeg vijeka u Hrvatskoj i Slavoniji. Hist. Zbornik 3. 1950, 167.

A CONTRIBUTION TO THE ETHNOGENESIS OF SOME OLD-CROATIAN FAMILY LINEAGES

Summary

The ever sounder knewledge of our earliest past intensifies ever more the trustworthiness of ancient writers. On ever more frequent occasions we find that our lack of knowing the true states of affairs was due rather to the false interpretation of them that to their wrong reporting. Thus the migration of the Croats as presented by Constantine Porfirogenet and the Split archdeacon Toma finds its corroboration in the White Croats around Sopronj and the name of Balatin Brook in the province of Lika, the one-time feud of the old Croatian lineage of Lagodušić. For the folk tradition on the five brothers and two sisters that allegedly had brought the Croats to the South — as preserved in Constantine and partly also im Toma — the author finds recent analogies with the north-Albanian and Montenegrin tribes.

The tribes taking their share in the Migration of the Croats were not all of the same ethnogenetic origin. Philologists had their doubts long ago about the Slavic origins of their names. In this paper the author discusses the origin of three such tribes: Kasegi, Čudomirići and Mogorovići.

The K a s e g i are to be found prior to the advent of the Turks in Ličko Polje around today's town of Gospić. Their centre was the place of Supetar, whose name testifies to the fact that this place must have come into being as early as the times of the Migration, in the time of the symbiosis of the ancient Romanesque and the new Slavic populations. Also today's Poljakovac Brook, which takes its source at Mušaluk, then bore the name of »Rivulus Sancti Petri«. Here was the seat of the Lika arch-deacon, of the Lika tribal court of justice, and in this very place there was also the palace of the Bishop of Nin. In the Littoral the Kasegi had occupied terrains around the Zadar Obrovac not far away from Posedarje. However, the majority of them had gone with a part of the Croats towards Karantania, where we find them in Dolenjsko, in the Upper Posavlje, around the town of Cellje, and mostly around Krnski Town in Gosposvetsko Field, around Upper Glina and in the Zilja Valley. With the Croats they were playing a decisive role in the rituals of investiture of the Duke of Carinthia. Roman spolia from antique Virunum, from which had been composed the Duke's Chair, prove its origin in the time of the Migration of Nations. It reminds us very vividly of similar »ducal« chairs across Herzegovina, Montenegro and the Caucasian backlands.

The origin of the Kasega should be sought around the River Kuban in the Caucasian forelands, where the Arabian geographer Mas'udi in the 10th century describes the great people of the Kasegi, who were neighbours of the Alans, while an unknown author of the Persian document »Hudud al-Alani« from the end of the same century speaks of »Kasogia« as a country under the rule of the Alans. »Povest vremmenykh let« describes a fight between the leader of the Kasegi, Rededy, and Mstislav, the son of St. Vladimir. This event was also described in one of the most beautiful Osentin poems under the title »Iry Dada«. The name of one of the five brothers Kosentzes, preserved in Constantine, may — according to the opinion of numerous prominent philologists — be brought into line with the name Kosez-Koseg, and equally well with Kaseg, Kassag-Kasog, today's Russian Kozak or frontier soldier. Kesigesburg, the seat of the Sorabian Prince Čimislav of the Bertinian Annals proves their presence not far from the one-time White Croatia. The migration of one of their tribes with the Croats may be very well understood if we are aware that also the Croats had come from the land of the Alans. Owing to the fact that All the Kasegi people as well as the Croats were in Karantania free noblemen, also they were those who by the introduction of the feudal relationships during the Franks were equalized with the Frankish Edlings, so that at a later time the earlier tribal name was gradually equalled with the class name of Edling.

The Čudomirići were dwelling around Nadinsko Blato on the Littoral and in Lika around today's Bilaj. The very quickly were absorbed by the neighbouring tribes. The major part of the tribe had crossed over into Upper Dalmatia, where the large district of Tudjemils (still today we hear the name Čudemili) on Sutorman above Bar reminds us of them. That here we are really concerned with and Old-Croatian district is evidenced by the name of the present village Dedići (evidently the ikavian Didići of yore) and not far away the village of Horvatin. The name is most probably of Gothic origin, after the hero Thiudomer, the father of the great Teoderik, a very usual name with the Ostrogoths. Of them reminds us the name of the Hill of Čudomeršćak in Samobor. Their Gothic tribal tradition was easily noted by the Bar priest, subsequently to name this part of the document »libellus Gothorum«.

The Mogorovići represent a very large tribe which in pre-Turkish times had occupied the major part of Lika, and which over the Velebit Mountain arrived on the littoral. First they settled the sunny portion of Ličko Polje along the small river of Jadova, where today their name is kept by the village of Mogorić and an old ruin placed on high rock above the Jadova. This old castle as well as the neighbouring one on Šupljača, opposite on the other side of the river, are two typical early-mediaeval burghs with a big central tower. A tablet with interwoven ornamentation from the old mediaeval church bears the designations that date back at last to the 10th cen-

tury. Another similar slab from the ruins of the mediaeval church below Šupljača also was destroyed in the last war in the Church of Vrebac. Both interwoven ornamentations as well as the noblemen's burghs are evidence of the early presence of the Mogorovići in Lika. On the Littoral they had settled the area around Tinj in the hinterland of Royal Biograd, where they are mentioned in the 11th century. Their foundation is the Church of St. Mary, today in the cemetery of Tukljača, with an inscription from the earlier preromanesque church. It had been established by the Mogorovići for their ancestor, Gregorius Mogor »olim Nicula Mogo«. The contents of the inscription as well as the rhombic O contained therein and the fragment of an interwoven ornament found beside today's Gothic church — all this speak in favour of the 9 th or the 10th century at the latest.

Šišić and Skok had derived the name of the lineage of Mogorovići from the name of the Aquilean saint Hermágoras, bringing their combination in connection with the baptism of Croats from Aquilea in pre-Frankish times. However, the name of this saint in Lower Dalmatia was unknown, and at is celebrated only by the Bendictine sisters of St. Mary in Zadar. The author brings the name Mogo, Mogor in connestion with two legendary brothers, Hunor and Mogor, heroes of the proto-Hungarian tribe Magyar, and he is of the opinion that the Mogorovići were an ethnogenetic branching of some Ugrophin tribe which somewhere around the Donec was associated with the Alanic migration of the Croats and Kasegi. The Mogorovići, among whom the Berislavići and Desislavići had raised themselves in the feudal society up to the rank of Princes, kept very carefully their tribal traditions, so that even at the end of the 14th century the »nobilis vir Magor, comes de Licha« is mentioned.